

Cyberprzestrzeń jako czynnik przestrzeni transnarodowej

KINGA SMOLEŃ

Formujący się od czasu zakończenia zimnej wojny późnowestfalski ład międzynarodowy nie może zostać uznany za stabilny układ, regulowany przez strukturę złożoną z takich elementów jak zintegrowane systemy polityczne, uzgodnione normy zachowań, tzw. biegunowość środowiska międzynarodowego oraz więzi instytucjonalne stanowione przez państwa i organizacje międzynarodowe. Późnowestfalska rzeczywistość charakteryzuje się pluralizmem i hybrydowością zakresu podmiotowego, przedmiotowego oraz postępującą złożonością środowiska społecznego¹. W rezultacie doszło do ukształtowania się przestrzeni o nowych jakościowo cechach, która – jak wskazuje Marek Pietraś – funkcjonuje „na przecięciu” państwa i systemu międzynarodowego². Nie istnieje ona między wskazanymi poziomami, lecz niejako się na nie „nakłada”, obejmując działania, procesy i zjawiska transgraniczne generowane w dużej mierze przez działalność podmiotów pozapaństwowych.

Wyodrębnienie się dodatkowej supraterytorialnej przestrzeni, razem z jej wymiarami m.in. w postaci cyberprzestrzeni, doprowadziło do poważnych, jakościowych zmian w systemie międzynarodowym. Jedną z najistotniejszych z nich wiąże się z utratą wyłącznej zdolności kształtowania i sterowania owym systemem przez suwerenne państwa narodowe, budujące od pokoju westfalskiego, swoją pozycję i potencjał przede wszystkim na podstawie sił zbrojnych i rozległości terytorium, nad którym sprawowały wyłączną władzę i kontrolę.

Celem poznawczym niniejszego opracowania jest analiza cyberprzestrzeni jako czynnika przestrzeni transnarodowej. Dla potrzeb podjętego problemu przyjęto założenie, że dynamiczny i zmienny system międzynarodowy jest zmienną warunkującą przewartościowanie pojęcia przestrzeni, które przejawia się w ukształtowaniu dodatkowej supraterytorialnej przestrzeni, w postaci przestrzeni transnarodowej w ramach której doszło do wyodrębnienia cyberprzestrzeni. Mając na uwadze powyższy cel poznawczy oraz przyjętą hipotezę badawczą – w ramach artykułu – określona zostanie istota i specyfika przestrzeni transnarodowej z wyodrębnieniem jej

Smoleń zakresów. Przeprowadzona zostanie także analiza cyberprzestrzeni jako wymiaru supraterytorialnej przestrzeni.

1. *Istota i specyfika przestrzeni transnarodowej*

W nauce o stosunkach międzynarodowych do początku lat 90. XX wieku dominowało tradycyjne, geopolityczne ujmowanie przestrzeni międzynarodowej w kategoriach politycznej, państwowej kontroli nad nią, która przejawiała się w formie podboju, dominacji, rywalizacji o strefy wpływów, kolonializmu i imperializmu, z zastosowaniem użycia siły³. Takie podejście związane było z dokonywaniem analizy kategorii przestrzeni w warunkach westfalskiego systemu międzynarodowego. Był to system scentralizowanych państw narodowych (tzw. świat państwocentryczny), określonych terytorialnie przez nienaruszalne granice.

Procesy globalizacji, obok czynnika technologicznego, stały się głównym stymulatorem procesualnych zmian w systemie międzynarodowym, które przyczyniły się do wyodrębnienia przestrzeni transnarodowej. Określenie przez badaczy stosunków międzynarodowych istoty samych procesów globalizacji stało się przedmiotem wielu debat i skutkuje akcentowaniem różnych wymiarów owego zjawiska. Dla przykładu Roland Robertson utrzymuje, że procesy globalizacji należy interpretować w kategorii kompleksowej interpenetracji globalnych, narodowych, lokalnych i indywidualnych obszarów życia społecznego⁴. Władysław Anioł wskazuje natomiast na generowane przez procesy globalizacji więzi i oddziaływania w skali światowej, które przejawiają się w intensyfikacji światowych przepływów kapitału, towarów, ludzi i informacji⁵. Powyższe podejścia można utożsamiać przede wszystkim z systemowymi uwarunkowaniami o nowych jakościowo cechach, które wpływają na kształt parametrów porządku międzynarodowego.

Odpowiedź, dlaczego doszło do powstania przestrzeni transnarodowej i wyodrębnienia jej zakresów dostarcza m.in. podejście Anthony'ego Giddensa. Twierdzi on, że pod wpływem procesów globalizacji wykształcił się czwarty wymiar przestrzeni społecznej w postaci globalnych uwarunkowań, które są względnie pozbawione miejsca, dystansu i granic⁶. Giddens argumentuje, że czas jako wyznacznik zmian i przestrzeń rozdzielają się funkcjonalnie w epoce procesów globalizacji. Według niego społeczne relacje nie ograniczają się tylko do lokalnego kontekstu, ale są transferowane w czasie i przestrzeni. Generuje to interakcje społeczne między różnymi lokalnymi społecznościami, przyczyniając się do zmniejszenia między nimi dystansu⁷.

Istotę nowej jakości życia społecznego i funkcjonowanie przestrzeni transnarodowej właściwie określa mechanizm „kompresji czasoprzestrzeni”. Zgodnie z tym mechanizmem, jak wyjaśnia brytyjski geograf David Harvey, doświadczana obecnie kompresja czasu i przestrzeni przejawia się w skróceniu czasu i pomniejszeniu przestrzeni⁸. Wskazane zjawisko warunkuje dynamiczny rozwój czynnika technologicznego. Pod wpływem owego mechanizmu dochodzi do „odterytorialnienia” zjawisk oraz procesów społecznych i w rezultacie kształtowanie i funkcjonowanie transnarodowej przestrzeni społecznej. „Odterytorialnienie” rozumiane jako czynnik jakościowej zmiany środowiska międzynarodowego, należy interpretować w kategorii uruchamiania przez procesy globalizacji interakcji i więzi nie na dystans, „w poprzek” terytorium, ale procesy bez dystansów i relatywnie oderwane od konkretnej lokalizacji⁹. Wyraźnie akcentowane jest tutaj mniejsze znaczenia dystansu geograficznego i tradycyjnie rozumianej przestrzeni. Dochodzi do wzajemnego warunkowania się tego, co lokalne i tego, co globalne. Ma miejsce intensyfikacja świadomości świata jako całości¹⁰, jako „pojedynczej wspólnoty” lub „jednego miejsca”.

Istotne znaczenie w wyodrębnieniu przestrzeni transnarodowej posiada czynnik technologiczny¹¹. Pierwsza nowożytna rewolucja informacyjna rozpoczęta w połowie XIX wieku dotyczyła przede wszystkim sposobów komunikowania się. W jej rezultacie dostępne dla ludzkości stały się telegraf, telefon i radio. Druga rewolucja informacyjna upowszechniła telewizję, satelity oraz wczesne generacje komputerów. Powyższe wynalazki zrewolucjonizowały możliwości komunikowania się między ludźmi, a także – co istotne w kontekście kształtowania się przestrzeni transnarodowej – zmieniły znaczenie dystansu, czasu i lokalizacji. Struktura systemu międzynarodowego pozostała jednak niezmienną¹².

Dynamiczny rozwój techniki i technologii przejawiający się w nieznaną dotąd na taką skalę technologicznej innowacyjności, generuje poważne zmiany organizacji i funkcjonowania życia społecznego. W postaci reorganizacji gospodarki światowej, ewolucji procesów politycznych, nowych możliwości komunikacji i przemieszczania się *etc.*¹³

Marek Pietraś argumentuje, że dynamika czynnika technologicznego, generuje zmiany organizacji i funkcjonowania życia społecznego. Stymulując istotne ewolucje w czterech wymiarach¹⁴. Po pierwsze, w wymiarze umiejętności „zwykłych” ludzi, ich wiedzy i kwalifikacji, przyczyniając się do budowy ich podmiotowości w życiu społecznym i stosunkach międzynarodowych. Po drugie, w wymiarze zdolności organizowania się w warunkach rewolucji umiejętności. Skutkuje to powstawaniem transnarodowych organizacji społeczeństwa

Smoleń obywatelskiego, które m.in. poprzez istnienie Internetu, zyskały nowe możliwości prowadzenia działań na szeroką skalę. Po trzecie, w wymiarze mobilności, czyli możliwości przemieszczania się jednostek, ich komunikowania się i podejmowania działań w skali regionalnej i globalnej. Po czwarte, w wymiarze struktur organizacji i sterowania życiem społecznym. Obok charakterystycznych dla systemu westfalskiego struktur hierarchicznych, powstają struktury horyzontalne i sieciowe, które formują działania organizacji społecznych z całego świata.

Konkludując, zjawisko transnarodowej przestrzeni społecznej przejawia się w zanegowaniu istnienia i działania jednostek i społeczeństw w kontrolowanych granicach państw narodowych. Kapitał, informacje, zagrożenia ekologiczne, wartości przenikają granice. Usuwane są dystanse, podmioty pozapaństwowe podejmują transnarodowe działania i funkcjonują w supraterytorialnej, dodatkowej przestrzeni. W warunkach późnowestfalskiego systemu międzynarodowego państwa narodowe utraciły zdolność całkowitej kontroli procesów, zjawisk i ludzi na swoim terytorium. Jak wskazuje J.N. Rosenau część życia społecznego przenoszona jest do tzw. niesuwerennej przestrzeni (*post-sovereign space*), która znajduje się poza obszarem suwerennej jurysdykcji poszczególnych państw¹⁵.

Ta o nowych jakościowo cechach przestrzeni funkcjonuje „na przecięciu” państwa i systemu międzynarodowego¹⁶. Nie istnieje ona między wskazanymi poziomami, lecz niejako się na nie „nakłada”, obejmując działania, procesy i zjawiska transgraniczne generowane w dużej mierze przez działalność podmiotów pozapaństwowych. Przestrzeń transnarodowa niejako przenika poziom państwa i systemu międzynarodowego, łącząc to, co lokalne z tym, co globalne. Dochodzi tym samym do zaniku dominującego w „państwo centrycznym świecie” podziału na poziom wnętrza państwa i systemu międzynarodowego.

1.1. Zakres przestrzeni transnarodowej

Przeanalizowane powyżej nowe jakościowo zjawiska w postaci procesów globalizacji i dynamicznego rozwoju czynnika technologicznego, determinują parametry późnowestfalskiego systemu międzynarodowego i tym samym nową jakość życia społecznego. Przyczyniły się one do wyodrębnienia dwóch zakresów przestrzeni transnarodowej: podmiotowego i przedmiotowego.

Zakres podmiotowy obejmuje niesuwerenne podmioty transnarodowe, które podejmują działania w skali regionalnej i globalnej, niezależnie od istniejących granic i dystansów geograficznych.

Funkcjonują one obok systemu scentralizowanych państw narodowych i tworzonych przez nie organizacji międzyrządowych. Według J.N. Rosenau jest to element procesu bifurkacji, czyli swego rodzaju rozdzielenia podmiotowej struktury systemu międzynarodowego¹⁷. Dochodzi tym samym do zastępowania „świata państwo centrycznego” przez „świat wielocentryczny”, co przejawia się w istnieniu obok państw podmiotów transnarodowych, które funkcjonują „w poprzek” granic państw.

System scentralizowanych państw narodowych charakteryzował wysoki poziom dojrzałości, zorganizowania i wykryształizowania. W wymiarze podmiotowym dominowały suwerennie równe państwa narodowe¹⁸, które swoje działania zewnętrzne koncentrowały przede wszystkim na zachowaniu bezpieczeństwa i utrzymaniu integralności terytorialnej¹⁹. Jako struktury *stricte* terytorialne państwa miały zwierzchnie uprawnienia w odniesieniu do określonego granicami terytorium. Były to podmioty suwerenne i suwerennie równe, co przejawiało się przez wyłączność ich uprawnień w odniesieniu do swojego terytorium i niezależność w systemie międzynarodowym. Zachowania państw kontrolowały zasady prawa międzynarodowego, natomiast stabilne funkcjonowanie systemu miał gwarantować mechanizm równowagi sił²⁰. Pomimo formalnej równości państwa w warunkach westfalskiego systemu międzynarodowego były one faktycznie nierówne. O ówczesnych strefach wpływów i porządku międzynarodowym decydowały mocarstwa. „Świat państwo centryczny” charakteryzował także stosunkowo wysoki poziom instytucjonalizacji, budowanie relacji metodami dyplomatycznymi oraz niedostateczna zdolność adaptacji do zmian warunkowanych przez podlegający stałej ewolucji system międzynarodowy²¹. Zmiany w środowisku międzynarodowym stymulowane są przede wszystkim przez działania transgraniczne podmiotów pozapaństwowych, procesy globalizacji²², narastające współzależności międzynarodowe²³, a także przyspieszony rozwój nowoczesnych technologii.

W dłuższej perspektywie czasowej, w rezultacie oddziaływania powyższych zjawisk i procesów, doszło do jakościowej zmiany systemu międzynarodowego, określanego w literaturze przedmiotu mianem ładu późnowestfalskiego, bądź powestfalskiego. Ład ten ma charakter hybrydowy, co oznacza, że nie zastąpił on całkowicie porządku westfalskiego, lecz wprowadził do niego nowe podmioty oraz całkowicie odmienne struktury i mechanizmy funkcjonowania porządku międzynarodowego²⁴. „Świat wielocentryczny” cechuje niski poziom wykryształizowania form przejawiania się, niedostateczny rozwój instytucjonalizacji oraz formalizacji wzajemnych kontaktów i współpracy, koncentracja na problemach społecznych. Dominują w nim

Smoleń nie mocarstwa, lecz podmioty najbardziej innowacyjne i zdolne do adaptowania się do zmian w systemie międzynarodowym²⁵.

Niepaństwowe podmioty transnarodowe zmieniają istotę poliar-
chiczności systemu międzynarodowego, czyniąc go hiperpoliarchicz-
nym. Staje się on coraz bardziej zdecentralizowany, złożony z jednej
strony z suwerennie równych państw, z drugiej z setek tysięcy pod-
miotów transnarodowych²⁶. Hiperpoliarchiczny charakter systemu
międzynarodowego potęguje duża różnorodność podmiotów tran-
snarodowych. W literaturze przedmiotu dokonuje się ich podziałów
m.in. ze względu na²⁷: motywację podejmowanych działań, obszary
przejawiania się w życiu społecznym, różnice struktur organizacji,
stopień autonomii w stosunku do scentralizowanych państw naro-
dowych, potęgę i siłę, stopień upolitycznienia, zakres przestrzenny
funkcjonowania.

Pomimo tych prób, należy wskazać uwagę na brak, ich powszechnie
przyjętej typologii. Do kategorii podmioty transnarodowe zaliczane
się najczęściej²⁸: korporacje transnarodowe, organizacje pozarządo-
we, czyli tzw. NGO's, ruchy wyzwolenicze, organizacje terrorystycz-
ne, struktury zorganizowanej przestępczości, organizacje religijne,
międzynarodowe ruchy polityczne, tzw. międzynarodówki partii po-
litycznych, fundacje podejmujące działania filantropijne, transnar-
dowe sieci terytorialne i tzw. wspólnoty epistemiczne.

Analizując procesy funkcjonowania przestrzeni transnarodowej,
należy uwzględnić swoisty proces podziału podmiotów pozapań-
stwowych, które podejmują działania transnarodowe na te, które są
funkcjonalne wobec państw, m.in. organizacje religijne, partie po-
lityczne, organizacje pozarządowe; i te dysfunkcjonalne, głównie
struktury zorganizowanej przestępczości i organizacje terrorystycz-
ne²⁹.

Zakres przedmiotowy przestrzeni transnarodowej ulega stałemu
poszerzaniu. Jego istota przejawia się w procesach transnarodowych
przepływów w warunkach narastających współzależności. Obecnie
owe przepływy dotyczą głównie: kapitału, wzorców zachowań, idei
wartości, towarów, procesów migracyjnych, informacji³⁰.

2. Cyberprzestrzeń jako wymiar supraterytorialnej przestrzeni

Generowane przez procesy globalizacji, współzależności między-
narodowe oraz przyspieszony rozwój technologiczny jakościowe
zmiany w systemie międzynarodowym, wprowadziły do stosunków
międzynarodowych, dodatkową supraterytorialną przestrzeń i jeden
z jej wymiarów w postaci cyberprzestrzeni. Tym samym ma miejsce
swego rodzaju „rozdwojenie”, hybrydowość, co skutkuje jednocze-

TABELA I. Porównanie elementów konstytuujących przestrzeń transnarodową i cyberprzestrzeń

Cyberprzestrzeń jako czynnik...

Przestrzeń transnarodowa	Cyberprzestrzeń
odterytorialnienie	odterytorialnienie
horyzontalna struktura sieciowa bez scentralizowanej władzy	horyzontalna struktura sieciowa bez scentralizowanej władzy
bifurkacja podmiotowej struktury (pojawienie się podmiotów pozapaństwowych)	bifurkacja podmiotowej struktury (pojawienie się podmiotów pozapaństwowych)
transsektorowość	transsektorowość
demonopolizacja siły państwa (wzrost znaczenia podmiotów pozapaństwowych)	demonopolizacja siły państwa (wzrost znaczenia podmiotów pozapaństwowych)
zmiana ważności komponentów siły „w przestrzeni”	zmiana ważności komponentów siły „w sieci”
transnarodowe organizacje społeczeństwa obywatelskiego	społeczeństwo obywatelskie oparte na wiedzy i zarządzaniu
tzw. nowe pole walki i rywalizacji anonimowość	tzw. wirtualne pole walki i rywalizacji egalitaryzm i anonimowość
_____	asynchroniczność komunikacji
stworzona przez człowieka	stworzona przez człowieka

ŹRÓDŁO: opracowanie własne

snym funkcjonowaniem tradycyjnej przestrzeni, interpretowanej w kategoriach terytorialnych oraz dystansów geograficznych, a obok niej, tej nowej pozbawionej miejsca, dystansów geograficznych i granic.

Nazwa cyberprzestrzeń pochodzi od greckiego pojęcia *kybernetes*, które oznacza sternika, zarządcę, przewodnika. W najprostszym ujęciu cybernetyka jest nauką o sterowaniu, kontroli i komunikacji. Ta interdyscyplinarna nauka znajduje zastosowanie między innymi w takich dziedzinach jak: automatyka, teorie komunikacji oraz przekazywanie i przekształcanie informacji w ujmowanych systemowo maszynach, jednostkach i społeczeństwie³¹.

W literaturze przedmiotu nie ma jednej, wspólnej definicji cyberprzestrzeni. Po raz pierwszy w 1982 roku określenia tego użył w swojej powieści science fiction pt. *Burning Chrome* William Gibson. Dwa

Smoleń lata później w powieści *Neuromancer* Gibson podjął się już próby zdefiniowania cyberprzestrzeni. Określił on ją jako: „Konsensualna halucynacja doświadczana każdego dnia przez miliardy uprawnionych użytkowników we wszystkich krajach, przez dzieci nauczone pojęć matematycznych [...] Graficzne odwzorowanie danych pobieranych z banków wszystkich komputerów świata. Niewyobrażalna złożoność... Światłne linie przebiegały bezprzestrzeń umysłu, skupiska i konstelacje danych”³².

Przy konstrukcji powyższej definicji posłużono się językiem literackim, dalekim od tego, w jakim prowadzony jest dyskurs naukowy, pomimo tego, wyraźnie wskazuje ona na elementy charakterystyczne dla tego specyficznego wymiaru przestrzeni. Najważniejsze z nich to: transnarodowy charakter, złożoność, brak dystansów geograficznych i możliwości odniesienia do fizycznych pomiarów terytorialnie rozumianej przestrzeni, spajanie zasobów w jedno³³.

Jedną z najbardziej znanych i powszechnie cytowanych jest definicja cyberprzestrzeni sformułowana przez Departament Obrony Stanów Zjednoczonych. Według niej jest to: „Globalna domena środowiska informacyjnego składająca się ze współzależnych sieci tworzonych przez infrastrukturę technologii informacyjnej (IT) oraz zawartych w nich danych, włączając Internet, sieci telekomunikacyjne, systemy komputerowe, a także osadzone w nich procesory oraz kontrolery”³⁴. W przeciwieństwie do pierwszej definicji ta opracowana przez Departament Obrony USA koncentruje się na technologicznych elementach cyberprzestrzeni, przede wszystkim Internecie.

Podobne podejście do tego wymiaru przestrzeni transnarodowej prezentuje Komisja Europejska, która przez cyberprzestrzeń rozumie wirtualną przestrzeń, w której krążą elektroniczne dane przetwarzane przez komputery PC z całego świata³⁵. Podstawę powyższej definicji stanowi ujmowanie cyberprzestrzeni jako sumy zwartych w systemach plików, danych, stron internetowych, do których uzyskuje się dostęp poprzez systemy teleinformatyczne. Na uwagę zasługuje wskazanie w definicji na supraterytorialny charakter cyberprzestrzeni.

Poza akcentowaniem wskazanego powyżej komponentu technologicznego część definicji cyberprzestrzeni akcentuje relacje społeczne, nawiązując tym samym do czynnika antropogenicznego. Można go odnaleźć m.in. w opracowaniu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji z 2010 roku, które ujmuje cyberprzestrzeń jako: „[Cyfrową] przestrzeń przetwarzania i wymiany informacji [tworzoną] przez systemy i sieci teleinformatyczne wraz z powiązaniem między nimi oraz relacjami z użytkownikami”³⁶.

Należy zwrócić uwagę, że w części literatury przedmiotu cyberprzestrzeń pojmowana jest jako „narzędzie, przedmiot bądź środowisko

działalności przestępczej³⁷, które stanowi zagrożenie bezpieczeństwa państw i podmiotów pozapaństwowych. Jako nowe środowisko walki, które stanowi pole dla działań o charakterze wojskowym, wywiadowczym, sabotażowym, przestępczym i chuligańskim, cyberprzestrzeń opisują m.in. Tomasz Aleksandrowicz oraz Krzysztof Liedel³⁸. Na problem rozwoju przestępczości w tej nowego rodzaju przestrzeni wskazują w monografii pt.: *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie* także Agnieszka Bógdał-Brzezińska i Marcin Gawrycki. Cyberprzestrzeń stanowi dla przywołanych badaczy całość powiązań w sektorze ludzkiej działalności z udziałem technologii informacyjno-komunikacyjnych ICT (*Information and Communication Technology*)³⁹.

Analiza powyższych definicji cyberprzestrzeni – niezależnie od akcentowanych jej komponentów – prowadzi do konkluzji, że stanowi ona swego rodzaju nową kategorię przestrzeni społecznej. Po pierwsze, mając na uwadze przywołany czynnik antropogeniczny, cyberprzestrzeń jest tworzona przez i dla potrzeb człowieka. Tym samym można ją pojmować przez pryzmat wirtualnego odzwierciedlenia fizycznej rzeczywistości⁴⁰.

Po drugie, cyberprzestrzeń charakteryzuje swego rodzaju „odterytorialnienie” oraz „aprzestrzenność”, co oznacza, że jest ona pozbawiona parametru geograficznego oraz wszelkich ograniczeń z nim związanych⁴¹. Jest to przestrzeń, której granice stanowią jedynie stopień internetyzacji oraz poziom rozwoju ‘czynnika technologicznego’. Powyższe cechy potwierdzają m.in. asynchroniczność komunikacji, która odbywa się w czasie nierzeczywistym; acielesność wskazująca na brak potrzeby fizycznej obecności w owej przestrzeni; anonimowość i wynikająca z niej astygmatyczność, czyli brak dyskryminacji ze względu na cechy charakterystyczne człowieka⁴². Możliwość zachowania anonimowości przez użytkownika sieci – jak wskazuje Marek Madej – nie wynika z samej istoty cyberprzestrzeni, lecz jej konstrukcji, a także skali i złożoności składających się na nią powiązań⁴³. Podstawowe reguły dotyczące metod przedstawiania oraz transferu danych w ramach stanowiącego szkielet cyberprzestrzeni Internetu, a także wielu kompatybilnych i połączonych z nim systemów lokalnych, nie zostały opracowane w sposób, który pozwala na jednoznaczną i każdorazową identyfikację podmiotu i jego działań w sieci. Nie ma także wymogu obowiązkowej autoryzacji dostępu do systemu⁴⁴. Dochodzi do tzw. petryfikacji cyberprzestrzeni⁴⁵. Istnieją w niej zależności o charakterze partnerskim, co oznacza, że każdy użytkownik ma możliwość korzystania z ogólnodostępnego Internetu, a po zainstalowaniu odpowiedniego darmowego oprogramowania, także z zasobów tzw. głębokiego Internetu⁴⁶.

Wskazana powyżej anonimowość aktywności w Internecie, pozwala na dokonywanie transferu danych na coraz większą skalę oraz podejmowanie działań, które związane są z nowymi dziedzinami życia człowieka oraz funkcjonowania państw i społeczeństw. Na tej podstawie wyodrębnić można trzecią cechę charakterystyczną cyberprzestrzeni w postaci transsektorowości. Podobnie jak i w przestrzeni transnarodowej – także w cyberprzestrzeni – dochodzi do stałego poszerzenia zakresu przedmiotowego działań o te o charakterze politycznym, gospodarczym, społecznym, kulturowym, technologicznym, a także wojskowym. Naruszenie każdego z powyższych wymiarów może zagrozić sprawnemu funkcjonowaniu organów administracji publicznej, instytucji i przedsiębiorstw, a tym samym i bezpieczeństwu państwa⁴⁷. Skala oraz rodzaj nowych zagrożeń, które bardzo szybko pojawiają się w Internecie, sprawia, że – podobnie jak w przestrzeni transnarodowej – w cyberprzestrzeni państwo narażone jest na nowe zagrożenia, w większości o charakterze asymetrycznym. Na zasadzie analogii, także w sieci zmuszone jest ono w odpowiedzi na nie „sięgać” po niewojskowe instrumenty bezpieczeństwa przy jednoczesnym ograniczeniu instrumentów wojskowych. Związane jest to ze zmianami, które zachodzą w środowisku międzynarodowym wraz z kształtowaniem się późnowestfalskiego systemu międzynarodowego⁴⁸.

Odnosząc się do wspomnianych powyżej zagrożeń asymetrycznych, podkreślić należy, że w ramach obu przestrzeni: transnarodowej i wirtualnej dochodzi do równoważenia sił podmiotów państwowych i pozapaństwowych. Powyższe zjawisko generowane jest przez istotę obu przestrzeni w postaci aterytorialności⁴⁹. Dochodzi do spadku znaczenia czynników zwiększających potencjał podmiotów w świecie rzeczywistym, takich jak m.in. liczebna armia, nowoczesne uzbrojenie, zasoby surowcowe *etc.* Przy jednoczesnym wzroście wartości pożądaných w sieci m.in. możliwości inwestycyjnych, zdolności obrony przed atakami teleinformatycznymi, dostępu do nowoczesnych technologii, wysoko wykwalifikowanych ekspertów w dziedzinie wykorzystywania IT. Tym samym ma miejsce zmiana ważności komponentów siły. W tym ujęciu przestrzeń transnarodowa i cyberprzestrzeń jako obszary działania i prowadzenia konfliktów stanowią swego rodzaju *force equalizer*⁵⁰. Zapotrzebowanie na wykształconych specjalistów prowadzi do konkluzji, że w ramach cyberprzestrzeni dochodzi do powstawania swego rodzaju nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego, opartego na wiedzy i zarządzaniu informacją.

Podjęcie w cyberprzestrzeni na coraz większą skalę aktywności przez różnego rodzaju podmioty pozapaństwowe, pozwala stwierdzić, że w przestrzeni wirtualnej doszło do odejścia - od charaktery-

stycznego w warunkach westfalskiego systemu międzynarodowego - państwowocentrycznego podejścia, zgodnie z którym państwo narodowe jest głównym i najważniejszym uczestnikiem stosunków międzynarodowych. Państwo posiadające ludność, określone granicami terytorium oraz suwerenną władzę nie znajdują w przypadku cyberprzestrzeni zastosowania. Co wynika ze swego rodzaju „odterytorialnienia” tej przestrzeni. Uwzględniając, że w cyberprzestrzeni podmioty pozapaństwowe stale zyskują na znaczeniu, dochodzi w niej do – charakterystycznej dla sfery transnarodowej – bifurkacji podmiotowej struktury systemu oraz dynamicznej demonopolizacji siły państwa. Najniższy poziom stanowią użytkownicy indywidualni Internetu; wyższe instytucje, organizacje (także zorganizowane grupy przestępcze i organizacje terrorystyczne), przedsiębiorstwa, korporacje i organizacje międzynarodowe, które wykorzystują kilka połączonych w sieć komputerów lub całe sieci teleinformatyczne. Najwyższy poziom konstytuują, wykorzystujące zaawansowaną infrastrukturę teleinformatyczną struktury administracyjne, organy oraz służby działające w ramach państwa, oraz pojmowany całościowo system międzynarodowy⁵¹.

Poszerzenie podmiotowej struktury w ramach cyberprzestrzeni nie czyni jej bardziej bezpieczną, czy przewidywalną. Wynika to z istoty owej przestrzeni, w której wyraźnie zauważalny jest brak zjawiska scentralizowanej władzy. Możliwość wertykalnego zorganizowania sieci została w cyberprzestrzeni zastąpiona układem o charakterze horyzontalnym. Zjawiska te potwierdzają istnienie anarchii także w przestrzeni wirtualnej. W rezultacie w sieci nie ma jednego podmiotu, który byłby zdolny kontrolować i gwarantować bezpieczeństwo. W zamian istnieje pluralizm norm zapewniania względnego porządku, a także współpraca podmiotów państwowych i pozapaństwowych na rzecz wzajemnego zapewnienia bezpieczeństwa. Powyższa tendencja jest charakterystyczna w ramach bezpieczeństwa międzynarodowego także w rzeczywistym systemie międzynarodowym.

Horyzontalna struktura cyberprzestrzeni to nie jedyny element, który składa się na jej organizację. Jest ona specyficznym przykładem struktury sieciowej opartej na interaktywności⁵², która – jak wskazują eksperci – stanowi cechę przebywania w cyberprzestrzeni wraz z teleobecnością, polegającą na złudzeniu kompletnego „zanurzenia”, imersji w cyberprzestrzeni⁵³.

Podobnie jak w rzeczywistym systemie międzynarodowym także w cyberprzestrzeni obok działań kooperatywnych na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa, dochodzi do rywalizacji pomiędzy państwami narodowymi o poszerzenie bądź zachowanie stref wpływów. Tym samym można ją uznać za nową, współczesną postać geopolityki.

Smoleń Przykładem jest *casus* Estonii, która w kwietniu 2007 roku stała się ofiarą ataku w cyberprzestrzeni dokonanego prawdopodobnie przez Federację Rosyjską. Kilka miesięcy później, we wrześniu, doszło do kolejnych wydarzeń, które potwierdzają powyższą tendencję. Siły Izraela dokonały wówczas ataku na ośrodek wojskowy w Syrii, w którym przeprowadzano prace nad rozwojem technologii nuklearnych. Niespełna rok później w sierpniu 2008 roku w trakcie konfliktu zbrojnego o Osetię Południową, Federacja Rosyjska zablokowała strony internetowe instytucji państwowych i naukowych oraz największych korporacji w Gruzji. W tym ujęciu cyberprzestrzeń jest, obok lądu, morza, przestrzeni powietrznej i kosmicznej, środowiskiem prowadzenia walki i stanowi tzw. piąty wymiar pola walki⁵⁴. Wymiar ten przez specjalistów prognozowany jest jako obszar, w którym prowadzić się będzie walkę sieciową, informacyjną oraz cybernetyczną, co potwierdzają powyższe przykłady działań państw.

Zakończenie

Hiperpoliarchiczność, pluralizm i hybrydowość zakresu podmiotowego, przedmiotowego, oraz wyrażająca się m.in. w procesach globalizacji postępująca złożoność środowiska społecznego – w warunkach późnowestfalskiego systemu międzynarodowego – przyczyniły się do wyodrębnienia dodatkowej supraterytorialnej przestrzeni o nowych jakościowo cechach. Powyższa przestrzeń, w literaturze przedmiotu określana jako transnarodowa, stanowi złożoną „konstrukcję” specyficznej sfery rzeczywistości społecznej⁵⁵. Składają się na nią m.in. aterytorialność; bifurkacja podmiotowej struktury, generowana przez wzrost znaczenia podmiotów pozapaństwowych, horyzontalna struktura sieciowa bez scentralizowanego ośrodka władzy, transsektorowość, aktywność wspólnot obywatelskich. W wyniku bardzo dynamicznego rozwoju czynnika technologicznego i upowszechnienia tzw. nowych środków komunikacji, zwłaszcza Internetu, doszło do wyodrębnienia się – w ramach przestrzeni transnarodowej – jej nowego wymiaru w postaci cyberprzestrzeni. Ten nowy rodzaj przestrzeni społecznej, chociaż jest tworem egalitarnym i niematerialnym, stanowi pewnego rodzaju wirtualne odzwierciedlenie środowiska międzynarodowego. Po pierwsze, cyberprzestrzeń konstituują te same elementy, które składają się na przestrzeń transnarodową. Po drugie, stała się ona nowym obszarem władzy i siły, nad którym państwo nie sprawuje wyłącznej kontroli⁵⁶. Po trzecie, w wirtualnej przestrzeni nastąpiła zmiana hierarchii i rozkładu siły pomiędzy podmiotami międzynarodowymi, na rzecz tych pozapaństwowych. Dochodzi tym samym do demonopolizacji siły państwa w systemie. Państwo w nowych warun-

kach zmuszone jest rywalizować z rodzajami władzy, które są w nieuchwytnie i nieokreślone, m.in. z: sieciami komunikacji, internetowej przestępczości, handlu *Śc*⁵⁷. Po czwarte, w cyberprzestrzeni ujawniły się nowe zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Nowoczesne technologie informacyjne i komunikacyjne stały się narzędziem budowania siły i bogactwa oraz walki, stosowanymi przez podmioty o różnym stopniu zorganizowania, odmiennym statusie prawnym i politycznym oraz różnych motywacjach⁵⁸. Cyberprzestępczość, cyberterroryzm, haktywizm, haking, cyberszpiegostwo, militarne wykorzystanie cyberprzestrzeni⁵⁹, stanowią nowy rodzaj zjawisk, generujących zagrożenia bezpieczeństwa, które ze względu na model funkcjonowania sieci mają charakter transnarodowy. Po piąte cyberprzestrzeń stała się nowym, tzw. piątym polem walki i rywalizacji o strefy wpływów. Stanowi tym samym wirtualne odzwierciedlenie przestrzeni geopolitycznej. Po szóste podobnie jak w środowisku międzynarodowym – także w sieci – nastąpiła zmiana ważności komponentów siły na te pozamilitarne, związane z zarządzaniem nowoczesnymi technologiami i rozwojem umiejętności ludzkich⁶⁰.

Konkludując, w publikacji pozytywnie zweryfikowana została hipoteza zgodnie, z którą w warunkach dynamicznego i poliarchicznego systemu międzynarodowego doszło do przewartościowania pojęcia przestrzeni i ukształtowania się supraterytorialnej przestrzeni transnarodowej wraz z jednym z jej wymiarów w postaci cyberprzestrzeni.

PRZYPISY

1. M. Pietraś, *Przestrzeń badawcza nauki o stosunkach międzynarodowych*, referat wygłoszony podczas III Kongresu Politologii w Krakowie w dniu 22 września 2015 r.
2. M. Pietraś, „Przestrzeń transnarodowa jako poziom analizy w nauce o stosunkach międzynarodowych”, [w:] E. Haliżak, M. Pietraś [red.], *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, t. 1, Rambler, Warszawa 2013, s. 129.
3. E. Haliżak, „Pojęcie i istota przestrzeni geoeconomicznej”, [w:] E. Haliżak [red.], *Geoekonomia*, Scholar, Warszawa 2012, s. 31.
4. R. Robertson, *Globalization: Social Theory and Global Culture*, SAGE, London 1992, s. 27; cyt. za: M. Pietraś, „Dynamika globalnego środowiska międzynarodowego. Analiza uwarunkowań systemowych”, [w:] K. A. Wojtaszczyk, A. Mirska [red.], *Demokratyczna Polska w globalizującym się świecie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 22.
5. Zob. szerzej: W. Anioł, *Paradoksy globalizacji*, ASPRA-JR, Warszawa 2002.
6. M. G. Schachter, „Civil Society and Globalization: The Investigation of Contested Concepts”, [w:] M. G. Schachter [red.], *The Revival of Civil Society: Global and Comparative perspective*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 1999, s. 79; cyt. za: M. Pietraś, *Dynamika...*, s. 23.
7. Zob. szerzej: A. Giddens, *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge 1990, s. 17–21.

- Smoleń
8. Zob. szerzej: D. Harley, *The Condition of Postmodernity*, Blackwell Publishers Oxford 1989, passim.
 9. J. A. Scholte, „Beyond the Buzzword: Towards a Critical Theory of Globalization”, [w:] E. Kofman, G. Youngs [red.], *Globalization: Theory and Practice*, Pinter Pub Ltd, London 1996, s. 49; cyt. za: M. Pietraś, *Dynamika...*
 10. M. G. Schachter, op. cit., s. 65; cyt. za: M. Pietraś, *Dynamika...*, s. 25.
 11. Zob. szerzej: J.N. Rosenau, J.P. Singh [red.], *Information Technologies and Global Politics: The Changing Scope of Power and Governance*, SUNY Press, New York 2002; M.L. Mueller, *Network and States. The Global Politics of Internet Governance*, MIT Press, Cambridge 2010; J.F. Kremer, B. Müller [red.], *Cyberspace and International Relations. Theory, Prospects and Challenges*, Springer, Berlin 2014. passim
 12. B. Surmacz, *Ewolucja współczesnej dyplomacji. Aktorzy, struktury, funkcje*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, s. 127–128.
 13. D. Kellner, *Globalization and the Postmodern Turn*, <https://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/globalizationpostmodernturn.pdf>, [dostęp: 09.II.2015].
 14. M. Pietraś, *Przestrzeń badawcza...*, s. 10.
 15. J.N. Rosenau, „The Dynamics of Globalization: Toward an Operational Formulation”, *Security Dialogue*, 1996, nr 1, vol. 22, s. 251; cyt. za: M. Pietraś, *Przestrzeń badawcza...*, s. 24.; zob. szerzej: J. Symonides, „Wpływ procesów globalizacji na miejsce i rolę państwa w stosunkach międzynarodowych”, [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar, J. Symonides [red.], *Globalizacja a stosunki międzynarodowe*, Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2004, s. 136–139.
 16. Zob. szerzej: M. Pietraś, *Przestrzeń transnarodowa...*
 17. Zob. szerzej: J.N. Rosenau, „Global changes and Theoretical Challenges: Towards a Postinternational Politics for the 1990s”, [w:] E.-O. Czempiel, J. N. Rosenau [red.], *Global Changes and Theoretical Challenges. Approaches to World Politics for the 1990s*, Lexington Books, New York 1989, s. 8.
 18. Zob. szerzej: L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Lexington Books, Warszawa 2008, rozdz. I.
 19. Zob. szerzej: J. N. Rosenau, op. cit.
 20. Zob. szerzej: R. Kuźniar, „Stosunki międzynarodowe – istota – uwarunkowania – badanie”, [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar [red.], *Stosunki międzynarodowe – geneza – struktura – funkcjonowanie*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, s. 16; cyt. za: M. Pietraś, *Przestrzeń badawcza...*, s. 5.
 21. M. Pietraś, K. Piórko, „Podmioty transnarodowe”, [w:] M. Pietraś [red.], *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2006, s. 141.
 22. Zob. szerzej: E. Haliżak, R. Kuźniar, J. Symonides [red.], op. cit., J. Ravenhill [red.], *Globalna ekonomia polityczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011; J. S. Stiglitz, *Globalizacja*, PWN, Warszawa 2004; M. Pietraś [red.], *Oblicza procesów globalizacji*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2002.
 23. T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006, s. 166.
 24. Zob. szerzej: M. Pietraś, „Hybrydowość późnowestfalskiego ładu międzynarodowego”, [w:] M. Pietraś, K. Marzęda [red.], *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008, s. 57–74.
 25. M. Pietraś, K. Piórko, op. cit., s. 141–142.
 26. M. Pietraś, *Przestrzeń transnarodowa...*, s. 143.
 27. Zob. szerzej: A. Uhlin, „Democratic Legitimacy of Transnational Actors: Mapping out the Conceptual Terrain”, [w:] E. Erman, A. Uhlin [red.], *Legiti-*

- macy *Beyond the State? Reexamining the Democratic Credentials of Transnational Actors*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2001, s. 17–20; cyt. za: M. Pietraś, *Przestrzeń transnarodowa...*, s. 143–144.
28. M. Pietraś, *Przestrzeń transnarodowa...*, s. 145; o podmiotach transnarodowych zob. szerzej: M. Pietraś, K. Piórko, op. cit., s. 139–164; A. Dumala, „Uczestnicy transnarodowi – podmioty niezależne czy kontrolowane przez państwa?”, [w:] E. Haliżak, I. Popiuk – Rysińska [red.], *Państwo we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1995; M. Pietraś, „Hiperpoliarchiczność transnarodowej przestrzeni społecznej”, [w:] A. Dudek [red.], *W kręgu nauki o stosunkach międzynarodowych. Księga dedykowana Profesor Teresie Łoś-Nowak*, Rambler, Warszawa 2015.
29. M. Pietraś, *Procesy transnacionalizacji stosunków międzynarodowych*, [w:] A. Pawłowska [red.], *Niepaństwowi uczestnicy stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010, s. 25.
30. M. Pietraś, *Przestrzeń transnarodowa...*, s. 132–133.
31. M. Berdel-Dudzińska, „Pojęcie cyberprzestrzeni we współczesnym polskim porządku prawnym”, *Przegląd Prawa Publicznego* 2012, nr 2, s. 19.
32. W. Gibson, *Neuromancer*, Książnica, Katowice 2009, s. 59.
33. J. Wasilewski, „Zarys definicyjny cyberprzestrzeni”, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, nr 9, 2013, s. 226.
34. Ibidem, s. 227,
35. Ibidem, s. 229.
36. Zob. szerzej: *Rządowy Program Ochrony Cyberprzestrzeni na lata 2011–2016*, Warszawa 2010.
37. M. Siwicki, *Cyberprzestępczość*, C.H. Beck, Warszawa 2013, s. 16.
38. T. R. Aleksandrowicz, K. Liedel, „Społeczeństwo informacyjne – sieć – cyberprzestrzeń. Nowe zagrożenia”, [w:] K. Liedel, P. Piasecka, T.R. Aleksandrowicz [red.], *Sieciodcentryczne bezpieczeństwo. Wojna, pokój i terroryzm w epoce informacji*, Difin, Warszawa 2014, s. 11.
39. Zob. szerzej: A. Bógdał-Brzezińska, M.F. Gawrycki, *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, ASPRA-JR, Warszawa 2003.
40. Zob. szerzej: M. Grzelak, K. Liedel, „Bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni. Zagrożenia i wyzwania dla Polski – zarys problemu”, *Bezpieczeństwo Narodowe* 2012, nr 22.
41. T. R. Aleksandrowicz, K. Liedel, op. cit., s. 35.
42. M. Szpunar, „Społeczności wirtualne jako nowy typ społeczności – eksplikacja socjologiczna”, *Studia Socjologiczne* 2004, nr 2, s. 108;
43. M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne bezpieczeństwa państw obszaru transatlantycznego*, PISM, Warszawa 2007, s. 331.
44. Ibidem.
45. Zob. szerzej: M. Madej, „Rewolucja informatyczna – istota, przejawy oraz wpływ na postrzeganie bezpieczeństwa państw i systemu międzynarodowego”, [w:] M. Madej, M. Terlikowski [red.], *Bezpieczeństwo informatyczne państwa*, PISM, Warszawa 2009, s. 32–33.
46. A. Bógdał-Brzezińska, M.F. Gawrycki, op. cit., s. 38.
47. Zob. szerzej: Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Dz. U. z 2007. nr 89, poz. 590.
48. Zob. szerzej: M. Pietraś, „Bezpieczeństwo państwa w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym”, [w:] S. Dębski, B. Górka-Winter [red.], *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, Warszawa 2003.

- Smoleń 49. M. Madej, *Zagrożenia...*, s. 329.
50. Ibidem.
51. M. Madej, M. Terlikowski, op. cit., s. 9.
52. T. R. Aleksandrowicz, K. Liedel, op. cit., s. 25.
53. J. Bednarek, „Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań nad człowiekiem w cyberprzestrzeni”, [w:] J. Bednarek, A. Andrzejewska [red.], *Cyberświat – możliwości i zagrożenia*, Żak, Warszawa 2009, s. 31.
54. Zob. szerzej: *Polska Zbrojna*, listopad 2013 r., passim.
55. K. Mojska, „Korporacje transnarodowe jako podmioty instytucjonalizacji ochrony środowiska w przestrzeni transnarodowej”, [w:] E. Haliżak, M. Pietraś [red.], op. cit., s. 339.
56. Zob. szerzej: J. Nye, „Diffusion and Cyberpower”, [w:] J. Nye [red.], *The Future of Power*, PublicAffairs, New York 2011.
57. B. Surmacz, op. cit., s. 131.
58. Ibidem.
59. M. Lakomy, „Zagrożenia dla bezpieczeństwa teleinformatycznego państw – przyczynek do typologii”, *e-Politikon* 2013, nr 6, s. 110; cyt. za: ibidem.
60. Zob. szerzej: J. Rosenau, *Information...*, passim.

B